

Ks. JAROSŁAW WĄSOWICZ SDB
Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej

NIEZALEŻNA PRASA MŁODZIEŻOWA W L. 1977-1990. WYBRANE ZAGADNIENIA

W II połowie lat 70-tych XX w. w Polsce pojawiły się zorganizowane struktury organizacji opozycyjnych¹. W ich działalność czynnie włączała się młodzież, zwłaszcza akademicka. Bardzo szybko powstały wówczas także niezależne organizacje młodzieżowe, reprezentowane w tym okresie przez Studenckie Komitety Solidarności (SKS) i Ruch Młodej Polski (RMP)². Wraz z rodzącymi się strukturami pojawiła się bezdebitowa prasa firmowana przez te środowiska³.

¹ Na temat działalności powstałych wówczas organizacji opozycyjnych dysponujemy dzisiaj stosunkowo bogatą literaturą. Wśród najważniejszych prac warto wymienić: S. Cenckiewicz, *Anna Solidarność. Życie i działalność Anny Walentynowicz na tle epoki (1926-2010)*, Poznań 2010, s. 69; tenże, P. Gontarczyk, *SB a Lech Wałęsa. Przyczynek do biografii*, Gdańsk-Warszawa-Kraków 2008, s. 17-130; A. Friszke, *Opozycja polityczna w PRL 1945-1980*, Londyn 1990; tenże, *Czas KOR-u. Jacek Kuroń a geneza „Solidarności”*, Kraków 2011; *Konfederacja Polski Niepodległej w Krakowie w latach 1979-1990. Wybór dokumentów*, wybór, wstęp i oprac. M. Kasprzycki, Kraków 2009; *Kryptonim „Gracze”. Służba Bezpieczeństwa wobec Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR” 1976-1981*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010; M. Lewandowski, *Prześladowani, wyszydzani, zapomniani... Niepokonani*, t. 1: *ROPiO i KPN w Krakowie 1977-1981*, Kraków 2009; J.J. Lipski, *KOR. Komitet Obrony Robotników Komitet Samoobrony Społecznej*, wstęp A. Friszke, oprac. przypisów G. Waligóra, J.T. Lipski, Warszawa 2006; G. Waligóra, *Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela 1977-1981*, Warszawa 2006; *Wolne Związki Zawodowe z perspektywy trzydziestu lat. Materiały pokonferencyjne. Katowice 21 lutego 2008*, red. J. Neja, Katowice 2008; K. Wyszkowski, *Wolne Związki Zawodowe Wybrzeża, czyli jak nieświadom narzędzie Służby Bezpieczeństwa wywołało antykomunistyczną rewoltę*, *Glaukopis* (2005)2-3, s. 187-209.

² Na temat SKS-ów i RMP piszą m.in.: H. Głębocki, *Studencki Komitet Solidarności w Krakowie 1977-1980. Zarys działalności*, Warszawa 1994; *Kryptonim „Wasale”. Służba Bezpieczeństwa wobec Studenckich Komitetów Solidarności 1977-1980*, wybór, wstęp i opr. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2007; J. Szarek, *Czarne Juwenalia. Opowieść o Studenckim Komitecie Solidarności*, Kraków 2007; *Nie ma życia bez swobody. 30 lat Ruchu Młodej Polski (1979-2009)*, red. K. Marulewska, A. Lewandowski, A. Meller, Toruń 2009; S. Cenckiewicz, *Służba Bezpieczeństwa w walce z Ruchem Młodej Polski w latach 1979-1988*, *Pamięć i Sprawiedliwość* (2003)4, s. 113-158; A. Müller, *Działalność Ruchu Młodej Polski w latach 1979-1982*, w: *Studia i materiały z dziejów opozycji i oporu społecznego*, red. Ł. Kamiński, Wrocław 2000, s. 33-43 P. Zaremba, *Młodopolacy. Historia Ruchu Młodej Polski*, Gdańsk 2000; T. Sikorski, *O kształt polityki polskiej. Oblicze ideowo-polityczne i działalność Ruchu Młodej Polski (1979-1989)*, Toruń 2011.

³ Wśród najnowszych publikacji omawiających zagadnienie niezależnego ruchu wydawniczego są: J. Błażewska, *Papierowa rewolucja. Z dziejów drugiego obiegu wydawniczego w Polsce 1976-1989/1990*, Warszawa

1. POCZĄTKI

Pierwsze pisma młodzieżowe wydawane poza cenzurą zaistniały w przestrzeni niezależnej kultury i myśli politycznej w 1977 r. W Lublinie w październiku tegoż roku ukazało się niezależne pismo młodych katolików „Spotkania”, w którym dominowała publicystyka religijna i społeczna. Jego redakcję tworzyli m.in.: Zdzisław Bradel, Józef Ciszkowski, Janusz Krupski, Wojciech Oracz, Józef Ruszar, Stefan Szaciłowski. Wysokość pierwszego nakładu wynosiła aż 1200 egz. Pismo to ukazywało się także po wprowadzeniu stanu wojennego. W ramach biblioteki „Spotkań” od 1978 r. wydawano także książki⁴. Środowisko Studenckich Komitetów Solidarności (SKS) w Krakowie w tym samym roku rozpoczęło wydawanie pisma „Indeks”. W jego redakcji znaleźli się Jan Ajzner, Ludwik Dorn, Urszula Doroszevska, Sergiusz Kowalski, Leszek Maleszka (agent SB), Tomasz Schoen, Paweł Spodenkiewicz, Bronisław Wildstein. Później dołączali kolejni redaktorzy. Od stycznia 1978 r. SKS we Wrocławiu wydawał Biuletyn Informacyjny „Podaj dalej. Suplement”, od 1979 wydawano tu także „Akademickie Pismo Informacyjne”, w redakcji którego znaleźli się m.in. Andrzej Kiełczewski, Sławomir Najnigier. W Warszawie z datą 12 listopada 1977 r. ukazał się kolejny tytuł firmowany przez to środowisko „Biuletyn SKS”⁵.

Jednak największy rozgłos i trwałe miejsce w dyspucie polityczno-ideowej tego okresu zdobyło pismo „Bratniak”, którego pierwszy numer ukazał się z datą 1 października 1977 r. Było ono redagowane przez Aleksandra Halla, Mariana Piłkę, Jacka Bartyzela, Tomasza Mroza, Wiesława Parchimowicza, Macieja Grzywaczewskiego. Jak zauważył po latach jeden z redaktorów „Bratniaka” – Arkadiusz Rybicki: „w zestawie niezależnych pism – był zjawiskiem wyjątkowym.

2010 (także krytyczna recenzja tej publikacji: J. Skórzyński, *Karykatura drugiego obiegu*, „Wolność i Solidarność”. Studia z dziejów opozycji wobec komunizmu i dyktatury, (2010), nr 1, s. 206-210); tenże, „Chciałem mieć w ręku broń” – zadrukowane kartki papieru. Pisma pozacenzuralne 1980-1989/1990, w: NSZZ „Solidarność” 1989-1989, t. 2: *Ruch Społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 189-247; C. Kuta, *Niezależny Ruch Wydawniczy 1980-1989*, w: NSZZ „Solidarność” 1989-1989, t. 2: *Ruch Społeczny...*, s. 249-314. Warto zapoznać się także z wydawnictwami albumowymi: M. Bielak, J. Pawłowicz, *Znane – nieznanne Mazowsze Niepokornych. Prasa niezależna na Mazowszu 1976-1989*, Warszawa 2010; *Papierem w system. Prasa drugoobiegowa w PRL*, red. M. Marcinkiewicz, S. Ligarski, Szczecin 2010.

⁴ Por. M. Choma-Jusińska, *Niezależny ruch wydawniczy w Lublinie w latach 1977-1980*, *Scriptores* (2009)36, s. 37-41; *Początki niezależnego ruchu wydawniczego w Lublinie*, tamże, s. 68-75; *Spotkania – Niezależne Pismo Młodych Katolików w Lublinie*, <<http://tnn.pl/Spotkania,395.html>>, (data dostępu: 21.08.2011).

⁵ Por. J. Szarek, *Czarne Juwenalia...*, s. 117-131; J. i K. Popiński, *Od SKS do NZS. Niezależne Zrzeszenie Studentów we Wrocławiu 1980 -2010*, Wrocław 2010, s. 62-63.

Starał się łączyć problematykę niezależnego ruchu studenckiego z problematyką historyczną i ideową nawiązująca do tradycji Narodowej Demokracji i myśli politycznej przedwojennej prawicy. Rehabilitował pojęcie narodu, wówczas zastępowane przez pojęcie „społeczeństwo”, wywodzone z teorii marksistowskich. Naród w „Bratniaku” był wspólnotą, która w zasadniczy i pozytywny sposób kształtuje tożsamość człowieka. W drugiej połowie lat 70-tych było to myślenie śmiałe, naród kojarzył się bowiem PRL-owskiej inteligencji i demokratycznej opozycji warszawskiej, bardziej z prymitywnym nacjonalizmem Gomułki i Moczara, niż z myślą Romana Dmowskiego czy młodych konserwatystów z przedwojennego „Buntu Młodych”⁶. W roku 1979 środowisko „Bratniaka” powołało do życia Ruch Młodej Polski. Do momentu wprowadzenia stanu wojennego ukazało się 30 numerów tego periodyku. Później pismo nie ukazywało się⁷.

W czerwcu 1979 r. w Warszawie wydane zostało niezależne pismo młodzieży szkolnej „Uczeń Polski”. Idea jego powstania zrodziła się w środowisku warszawskich licealistów, które tworzyli Wojciech Ciszewski, Krzysztof Czuma, Maciej Igielski, Zbigniew Karaczun, Tomasz Mickiewicz i Jarosław Włodarczyk. Zapał wydawniczy tych młodych ludzi wspierał początkowo Andrzej Czuma z Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela, jednak drukiem ukazało się ono za pośrednictwem gdańskiego środowiska Ruchu Młodej Polski⁸. W deklaracji programowej pisma jego redaktorzy wyrazili chęć włączenia się środowiska młodzieżowego w działalność ruchów opozycji demokratycznej poprzez „tworzenie i szerzenie wolnego słowa, w walkę o poszanowanie praw człowieka, wolność osobistą, likwidację cenzury partyjnej, zniesienie dominacji sowieckiej nad naszą ojczyzną, demokratyzację ustroju, utworzenie niezależnych od czynników partyjnych instytucji młodzieżowych i o pełnię praw dla Kościoła”⁹. Po latach zaś jeden z inicjatorów „Ucznia Polskiego” wspominał: „chcieliśmy wydawać pismo, uważając, że jest to kontynuacja walki o niepodległość, którą prowadzili nasi przodkowie”¹⁰. Dodać należy, że warszawski biuletyn, był nie tylko najstarszym niezależnym pismem wydawanym przez młodzież szkół średnich, ale także jednym z niewielu, które kontynuowało swoją działalność aż do roku 1989.

⁶ A. Rybicki, *Bratniak – pismo Ruchu Młodej Polski 1977-1981*, mps, ss. 3 (w zbiorach autora).

⁷ Por. *Bibliografia niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976-1990*, red. S. Skwirowska, Warszawa 2001, s. 95. Na temat „Bratniaka” por. także: *Czas przeszły i teraźniejszy. „Bratniak” 1977-1981. Rozmowa z Aleksandrem Hallem*, *Polityka Polska* (1987)10, s. 65. Staraniem Fundacji Pamięć i Tożsamość oraz Muzeum Historii Polski ukazał się obszerny wybór publicystyki „Bratniaka”. Por. *Bratniak. Pismo Ruchu Młodej Polski lata 1977-81. Wybór publicystyki*, wybór i opr. J. Czulba, wstęp A. Hall, Warszawa 2009.

⁸ Więcej na temat pisma por. M. Sidor, *Lekcje „Ucznia Polskiego”*, *Karta* (2008)57, s. 118-135.

⁹ *Deklaracja, Uczeń Polski*, nr 1, czerwiec 1979, s. 1.

¹⁰ M. Sidor, *Lekcje „Ucznia Polskiego”...*, s. 119.

2. W CZASIE KARNAWAŁU „SOLIDARNOŚCI”

Okres od września 1980 – do grudnia 1981, nazwany jest przez historyków karnawałem „Solidarności”. W wyniku podpisania przez rząd Porozumień Sierpniowych w 1980 r. w bloku państw socjalistycznych powstały pierwsze zarejestrowane przez władze Niezależne Samorządne Związki Zawodowe „Solidarność”. Wydarzenia te zaowocowały m.in. ogromną aktywnością wydawniczą niekontrolowaną przez partię komunistyczną. W ogóle jednym z największych sukcesów „Solidarności” odniesionych w l. 1980-1981 było wywalczenie nowelizacji ustawy o cenzurze, wprowadzonej z dniem 1 października 1981 r., która poważnie ograniczyła władzę Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowsk.

Wzrost nastrojów wolnościowych po Sierpniu’80 uruchomił szereg inicjatyw społecznych. Prawa do wolnego zrzeszania się oprócz robotników zaczęli domagać się także studenci oraz młodzież szkolna. Jako pierwsi w ogólnopolską organizację zaczęli się organizować studenci. W dniu 22 września 1980 r. powstało Niezależne Zrzeszenie Studentów. Przez długi czas władze zwlekały z rejestracją NZS-u. Dopiero w wyniku protestów studenckich, szczególnie w Łodzi, gdzie podpisano tzw. Porozumienie Łódzkie po najdłuższym w Europie studenckim strajku okupacyjnym, ówczesny rząd komunistyczny zgodził się na rejestrację Zrzeszenia, która nastąpiła 17 lutego 1981 r.¹¹.

Przez cały okres wspomnianego karnawału „Solidarności” środowiska akademickie bardzo prężnie rozwijały działalność niezależną. W l. 1980-1981 bibliografie odnotowują 212 pisemek wydawanych przez NZS i ok. 60 niezależnych pisemek studenckich (głównie pisemka strajkowe) niezwiązanych z NZS-em¹². Jednym z pierwszych pism środowiska akademickiego wydanych po Sierpniu’80 było niezależne pismo młodzieży akademickiej „Odnowa”, redagowane przez Izabelę Kobzdej, Alicję Górnowicz, Stanisława Czerwińskiego i Krzysztofa Frątczaka. Oprócz publicystyki związanej w bieżącymi sprawami politycznymi, zawierało artykuły o tematyce historycznej, m.in. cały numer 6 poświęcony został Wydarzeniom Grudniowym na Wybrzeżu Gdańskim¹³. W późniejszym okresie wśród pisemek ukazujących się w środowiskach akademickich prym wiodły już pisma sygnowane przez NZS, które wydawane były głównie przez struktury poszczególnych ośrodków uczelnianych. Niektóre wychodziły później, także po wprowadzeniu stanu wojennego. Są i takie powstałe wówczas pisma NZS, które funkcjonują po dzień dzisiejszy, jak przykładowo pismo „Immunitet”, którego

¹¹ Por. R. Kowalczyk, *Studenci’81*, Warszawa 2000, s. 45-46; A. Anusz, *NZS 1980-2000, Niezależne Zrzeszenie Studentów, czyli nie ma sukcesu bez NZS-u*, Warszawa 2000, s. 6-7.

¹² Por. A. Konderak, *Bibliografia prasy opozycyjnej w PRL do wprowadzenia stanu wojennego*, Lublin 1998, s. 15.

¹³ Por. „Odnowa”. Niezależne pismo młodzieży akademickiej, nr 6, Gdańsk 16 grudnia 1980 r.

pierwszy numer ukazał się 21 października 1980 r. na UMK w Toruniu¹⁴. W lipcu 1981 r. Sekcja Informacji Krajowej Komisji Koordynacyjnej NZS rozpoczęła wydawanie ogólnopolskiego „Biuletynu Informacyjnego Studentów” („BIS”). W składzie jego redakcji znaleźli się: Robert Czarnota, Małgorzata Łapińska, Elżbieta Misiewicz, Anna Katarzyna Skalska, Jolanta Staszewska, Kuba Sufin i Małgorzata Siara.

Poza cenzurą ukazywały się także pisma studenckie firmowane przez inne niż NZS organizacje. Przykładowo, na wydziale filozoficzno-historycznym Uniwersytetu Łódzkiego od stycznia 1981 ukazywało się pismo „Nowsze Drogi” sygnowane początkowo przez Uczelnianą Komendę Ochotniczych Hufców Pracy Uniwersytetu Łódzkiego, a następnie przez Radę Okręgową Związku Młodzieży Demokratycznej. Pismo posiadało dodatek satyryczny. Jeden z numerów w całości poświęcony został łódzkiemu strajkowi studentów. W październiku 1981 r. w Poznaniu ukazał się biuletyn organizacyjny Związku Akademickiego „Pro Patria” Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza redagowany przez Marka Jurka, Piotra Miereckiego i Marka Robaka zatytułowany „Pod prąd”. Środowisko to wcześniej związane było z Ruchem Młodej Polski. We Wrocławiu od października do grudnia 1981 ukazało się sześć numerów pisma „Progres” wydawanego przez Akademicki Klub Myśli Społecznej „Progres”. Periodyk był drukowany przez Studencką Oficynę Otwartą im. Jana Palacha. Na Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie w listopadzie 1980 r. zaczął ukazywać się „Pryzmat”, niezależne pismo młodzieży akademickiej.

W środowiskach akademickich i młodzieży inteligentkiej pojawiły się w tym okresie pierwsze pisma społeczno-kulturalne i literackie. Wśród nich wymienić warto: „Akwilon” – kwartalnik literacki pod red. Pawła Zbierskiego, wydawany przez Wydawnictwo Młodej Polski; „Pomarańczową Alternatywę” – Pismo Ruchu Nowej Kultury Uniwersytetu Wrocławskiego; „Bez tytułu” – pismo społeczno-kulturalne NZS Kraków; niezależny studencki miesięcznik społeczno-kulturalny „Kornik” wydawany w Warszawie¹⁵.

¹⁴ Więcej por. W. Polak, *Najtrudniejsze egzaminy. Niezależne Zrzeszenie Studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika na tle wydarzeń w kraju i regionie (1980-1982)*, Toruń 2001; tenże, *Czas ludzi niepokornych. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” i inne ugrupowania niezależne w Toruniu i Regionie Toruńskim (13 XII 1981 - 4 VI 1989)*, Toruń 2003.

¹⁵ Por. ważniejsze bibliografie i katalogi prasy podziemnej: M. Adamczyk, J. Gmitruk, *Polska prasa niezależna (1976-1990). Bibliografia, katalog*, Kielce-Warszawa 2008, s. 15-174; *Bibliografia niezależnych wydawnictw ciągłych...*, s. 1-593; W. Chojnacki, M. Jastrzębski, *Bibliografia publikacji podziemnych w Polsce 1 I 1986 - 31 XII 1987*, t. 2, Warszawa 1989, s. 23-105; J. Kandzióra, Z. Szymańska, *Bez cenzury 1976-1989. Literatura. Ruch Wydawniczy. Teatr. Bibliografia*, Warszawa 1997; J. Kowalski, *Materiały do bibliografii niezależnych czasopism harcerskich 1980-1989*, w: *Studia z dziejów harcerstwa 1944-1989*, red. M. Wierzbicki, Warszawa 2009, s. 113-127; *Katalog zbiorów Archiwum Opozycji (do roku 1990)*, opr. A. Iwaszkiewicz, Warszawa 2001, s. 8-146; *Niezależna Prasa Młodzieżowa 1989*, Zjazd Niezależnej Prasy Młodzieżowej, Warszawa 14 X 1989 r., s. 1-16;

W zakresie niezależnych wydawnictw uaktywniło się w tym okresie także środowisko młodzieży ze szkół średnich. We wrześniu 1980 r. w Warszawie ukazał się kolejny, trzynasty już numer „Ucznia Polskiego”. Jednak z różnych względów pismo zaprzestało swojej działalności aż do kwietnia 1981 r. Tymczasem, na fali rozprzestrzeniającej się w całym kraju atmosfery wolności, wśród młodzieży szkół średnich zrodził się pomysł powołania ogólnopolskiej organizacji niezależnej, która reprezentowałaby to środowisko. Impuls wyszedł z Gdańska. Już w listopadzie 1980 r. doszło do spotkania przedstawicieli szkół średnich Gdańska z Ministrem Oświaty i Wychowania Krzysztofem Kruszewskim, podczas którego została mu przedstawiona lista postulatów. Ustalono termin następnego spotkania ministra z młodzieżą na 17 grudnia w Warszawie. Uczestniczyła w nim 50-osobowa reprezentacja uczniów szkół średnich z Gdańska, Poznania, Legnicy, Jeleniej Góry, Wałbrzycha, Polkowic, Łukowa i Warszawy zorganizowana w Międzyszkolny Ruch Odnowy Uczniowskiej¹⁶.

Niezależne inicjatywy młodzieżowe były podejmowane przez kolejne miesiące roku szkolnego 1980/1981. Powołano tym okresie kilka młodzieżowych organizacji, wśród których wymienić można: Ruch Młodzieży Szkolnej (Gdańsk), Międzyszkolny Komitet Odnowy (MKO – Warszawa), Uczniowski Komitet Odnowy Społecznej (UKOS – Wrocław), Samorządne Zrzeszenie Uczniowskie (SZU – Białystok), Niezależne Zrzeszenie Uczniów „Wspólnota Odnowienia” – Rzeszów, Niezależne Zrzeszenie Słuchaczy Szkół Policealnych – Szczecin, Uczniowski Komitet Odnowy (Katowice), Związek Młodzieży Narodowej (Warszawa) czy Ruch Szańca (Lublin)¹⁷.

W okresie tym zaistniało kilka niezależnych tytułów prasy szkolnej, niektóre z nich ukazywały się później także w podziemiu. W 1981 r., z inicjatywy gdańskiego Ruchu Młodzieży Szkolnej, zaczęło wychodzić pismo „Uczeń”. Pierwszy numer ukazał się w dniu 1 marca, zaś redakcję tworzyli m.in.: Jan Ebert, Paweł Gomulicki, Zdzisław Irczyc, Jacek Kościukiewicz, Jerzy Michalak, Wiesław Walendziak¹⁸. W kolejnych numerach przewinęli się przez nią m.in. Adam Pawłowicz, Wojciech Turek, wspomagał je Jarosław Kurski.

W Gdańsku wychodziły także inne gazetki niezależne redagowane przez młodzież. Wiosną 1981 r. zaczęło się ukazywać pismo „Wprost”. Niezależne pismo młodzieży szkolnej”. Wokół pisma utworzyło się Niezależne Wydawnictwo Młodzieżowe (NWM) „Wprost”. Miało ono swoją siedzibę przy Regionalnej

W. Pazura, *Katalog czasopism niezależnych w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*, Lublin 2002, s. 11-97.

¹⁶ Por. J. Wąsowicz, *Niezależny Ruch Młodzieżowy w latach 1980-1981 na przykładzie Regionu Gdańskiego*, Saeculum Christianum 10(2003)1, s. 159.

¹⁷ Por. T. Bochwic, *Narodziny i działalność Solidarności Oświaty i Wychowania 1980-1989*, Warszawa 2000, s. 52.

¹⁸ Uczeń, nr 1, Gdańsk 1 marca 1981.

Komisji Koordynacyjnej Pracowników Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność”. Z wydawnictwem tym związane było inne pismo młodzieżowe „Wiersz za grosz”. Nowo powstałe Parlamenti Szkolne z I i II LO wydawały pismo, w winiecie którego umieszczono nazwę: „Miejsce na tytuł – Niezależne Pismo Parlamentów Uczniowskich I i II LO w Gdańsku”. Pierwszy numer pisma ukazał się 22 stycznia 1981 r. Jednak najtrwalszą inicjatywą wydawniczą okazało się pismo redagowane przez młodzież III LO w Gdańsku Wrzeszczu, zwane potocznie *Topolówka* (od nazwy ulicy, przy której się znajdowało). W liceum tym, w dniu 14 listopada 1981 r., ukazał się pierwszy numer „Biuletynu Informacyjnego Topolówka” (BIT). Tak rozpoczęła się historia jednego z najbardziej zasłużonych pism niezależnych w skali kraju, wydawanych przez młodzieżowe środowiska opozycyjne. Po wprowadzeniu stanu wojennego „BIT” został pierwszym pismem młodzieżowym wydanym w podziemiu. Ukazując się dosyć regularnie, przetrwał aż do roku 1989, a ze środowiskiem młodzieży skupionym wokół jego redagowania, wiązać należy szereg inicjatyw opozycyjnych w Gdańsku oraz rozwój niezależnych struktur młodzieżowych w całym regionie¹⁹.

W Warszawie w styczniu 1981 ukazał się „Informator Uczniowskiego Ruchu Odnowy” redagowany przez Marka Krzyśkova. W maju 1981 r. w Łodzi zaczęło się ukazywać pismo „Kormorany” – biuletyn informacyjno-literacki Niezależnego Zrzeszenia Uczniów Szkół Średnich, natomiast w Katowicach Tymczasowy Komitet Założycielski Uczniowskiego Ruchu Odnowy wydawał pismo „Brac uczniowska”. W stolicy Dolnego Śląska, we Wrocławiu, w listopadzie 1980, Uczniowski Komitet Odnowy Społecznej rozpoczął wydawanie pisma społeczno-literackiego pod tytułem „Quo Vadis?”, natomiast w lutym 1981 to samo środowisko rozpoczęło wydawanie pisma „Ukosem”. W skład jego kolegium redakcyjnego wchodził m.in.: Piotr Kolbusz, Marek Wojtasiewicz, Piotr Gomułkiewicz, Wojciech Niżyński i Dariusz Ściepuro. Do grudnia 1981 r. ukazało się 8 numerów tego pisma. W Wałbrzychu, w listopadzie 1981 r., ukazało się pismo o prowokacyjnie brzmiącej nazwie „SB. Szkolny Biuletyn” i podtytuł: „Razporozwodnik młodzieży szkół wałbrzyskich”. W roku 1981 ukazały się dwa pisma młodzieżowe zatytułowane „Szaniec”. W Warszawie sygnowane było ono przez Związek Młodzieży Narodowej. W Lublinie posiadało podtytuł „Pismo polityczne młodzieży”, a od nr 4: „Pismo Ruchu Szańca”²⁰.

Wraz z nadejściem nowego roku szkolnego 1981/1982 zaczęto myśleć o stworzeniu niezależnej organizacji młodzieżowej, która koordynowałaby w skali całego kraju działania rozproszonych środowisk uczniowskich. Wydawnictwo „Wprost” wraz z gdańskim Niezależnym Zrzeszeniem Studenckim i Zarządem Regionu Gdańskiego NSZZ „Solidarność” zaproponowało środowiskom uczniow-

¹⁹ Por. J. Wąsowicz, *Niezależny Ruch Młodzieżowy...*, s. 159-161.

²⁰ Por. cytowane powyżej bibliografie wydawnictw drugiego obiegu.

skim z całej Polski powołanie wspólnej, niezależnej organizacji. W tym celu zaproszono przedstawicieli poszczególnych środowisk na spotkanie założycielskie do Gdańska. Wzięło w nim udział około 200 delegatów z całego kraju. Uczestnicy tego Ogólnopolskiego Spotkania Przedstawicieli Środowisk Uczniowskich, które obradowało w dniach 12-13 września 1981 r., powołali do istnienia nową organizację o nazwie Federacja Młodzieży Szkolnej (FMS). Utworzono Ogólnopolski Komitet Założycielski FMS, w skład którego weszło siedmiu delegatów organizacji uczniowskich z całej Polski. Na przewodniczącego prezydium OKZ FMS wybrano Grzegorza Biereckiego z Gdańska, na jego zastępców zaś Tomasza Sokolewicza z Warszawy i Bogdana Moszkowskiego z Wrocławia²¹. Oficjalnym pismem FMS został warszawski „Uczeń Polski”, zaś za wydawnictwo Federacji uznano gdańskie NWM „Wprost”.

Swoje pismo wydawała młodzieżówka pierwszej opozycyjnej partii politycznej powstałej w krajach demokracji ludowej i prowadzącej jawną działalność, jaką była Konfederacja Polski Niepodległej. W listopadzie 1981 r. w Warszawie ukazało się pismo „Gazeta Młodego Konfederaty”. Uaktywniła się też młodzież robotnicza. We Wrocławiu w sierpniu 1981 r. wyszedł pierwszy numer pisma „Młody Robotnik” sygnowanego przez Związek Młodzieży Pracującej „Robotnik”. Jego mottem było hasło: „Polska cudzego nie weźmie, ale swojego się nie wyrzeknie”, natomiast środowisko Ruchu Młodej Polski (RMP), z myślą o młodych robotnikach Wybrzeża Gdańskiego, w styczniu 1981 r. wydało pismo „Węzeł”. Jego redakcję tworzyli: Marek Krówka, Zbigniew Rafalski, Krzysztof Lemański, Mikołaj Korzeb oraz od numeru 3 (z kwietnia 1981 r.) Tadeusz Urbaniak, Jan Chmielowski, Małgorzata Chmielecka. Środowisko robotnicze RMP w Gdańsku, w tym pismo „Węzeł”, wspierał Dariusz Kobzdej. Znaczna część tekstów zamieszczonych w piśmie poświęcona była sprawie uwolnienia więźniów politycznych oraz najnowszej historii Polski. Prawdopodobnie ukazały się tylko trzy numery pisma²².

W l. 1980-1981 na polu niezależnej działalności uaktywniło się także harcerstwo. Powstałe w tym okresie Kręgi Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego wydawały m.in. „Bratnie Słowo” w Warszawie; „Czuwaj” w Krakowie, „Harcerską Kuźnię” i „Harcerstwo” w Poznaniu, „Harcerza Opolskiego” w Opolu, „Harcerza Śląskiego” w Katowicach, „ONC” [Ojczyzna – Nauka – Cnota] w Gdańsku, „Zawiszaka” w Lublinie. Środowisko Harcerskiego Ruchu Niepodległej Polski wydało w marcu 1981 r. pismo „Orlę Lwowskie”, natomiast Niezależnego Ruchu Harcerskiego przy I i II LO w Puławach – pismo „Zgrzyt”²³.

²¹ Por. *Uczniowie 1981*, Nasze Wiadomości, nr 6, Pismo Federacji Młodzieży Walczącej, Warszawa 24 września 1985 r., s. 3.

²² Por. cytowane powyżej bibliografie wydawnictw drugiego obiegu.

²³ Więcej na temat niezależnego harcerstwa w tym okresie por. A. Baran, *Walka o kształt harcerstwa w Polsce (1980-1990). Niepokorni i niezależni*, Warszawa 2007, s. 31-173.

Niezależne harcerstwo prowadziło działalność wydawniczą także po wprowadzeniu stanu wojennego²⁴.

W omawianym okresie zdarzały się represje wobec młodzieży zaangażowanej w niezależny ruch wydawniczy. Przykładowo, redaktorzy pisma „Ława” z Suwałk w lutym 1981 r. zostali zatrzymani z całym nakładem pisma i wytoczono im sprawę o nielegalną działalność wydawniczą, którą jednak umorzono²⁵. Warto wspomnieć, że „Ława” zawierała także dodatek specjalny dla najmłodszych pt. „Ławeczka”. Przywołany epizod stanowił tylko preludium do represji, jakie miały nadejść na młodych ludzi w okresie stanu wojennego.

Podsumowując działalność wydawniczą młodzieży w okresie karnawału „Solidarności”, podkreślić należy niezwykle dynamiczny rozwój niezależnej prasy, zwłaszcza studenckiej. Trzeba zauważyć także wsparcie, jakie związkowe struktury „Solidarności” oraz inne środowiska okrzepłe już w działalności opozycyjnej, udzieliły w tym okresie niezależnej myśli młodzieżowej. Pierwsze szlify dziennikarskie zdobyte przez młodych ludzi oraz zdobycie przez nich umiejętności organizowania drukowania w najprostszych technikach drukarskich zaowocowały w przyszłości. Wielu z tych, którzy pierwsze kroki redaktorskie stawiali w niezależnej prasie młodzieżowej, czynnie włączyło się w podziemną działalność wydawniczą po wprowadzeniu stanu wojennego w dniu 13 grudnia 1981 r. Warto także zauważyć masowe angażowanie się młodzieży w kolportaż niezależnych wydawnictw.

3. AKTYWNOŚĆ WYDAWNICZA W STANIE WOJENNYM

Stan wojenny programowo ukierunkowany na zniszczenie w Polsce opozycji solidarnościowej i wolnej myśli wywołał skutek wręcz odwrotny. Na przestrzeni lat 1981-1989 powstało wiele nowych organizacji opozycyjnych i niezależnych inicjatyw. W dużym zakresie angażowała się w nie młodzież akademicka, robotnicza i szkół średnich. W podziemiu funkcjonowały nadal struktury Niezależnego Zrzeszenia Studentów. Powstawały też nowe młodzieżowe organizacje o zasięgu ogólnopolskim, takie jak Federacja Młodzieży Walczącej (FMW), Ruch Społeczeństwa Alternatywnego (RSA), Ruch Wolność i Pokój (WiP), oraz organizacje o zasięgu lokalnym, wśród których przykładowo można wymienić Szkolny Komitet Oporu Społecznego (Poznań), Ruch Społeczeństwa Zaangażowanego (Gdańsk, Gdynia), Konfederację Młodzieży Szkolnej (Warszawa), Ruch Młodzieży Niezależnej (głównie Górny i Dolny Śląsk oraz Gorzów Wielkopolski), Międzysz-

²⁴ Por. J. Kowalski, *Materiały do bibliografii niezależnych czasopism harcerskich 1980-1989...*, s. 113-127.

²⁵ Por. T. Bochwic, *Narodziny i działalność Solidarności Oświaty...*, s. 56.

kolny Komitet Oporu (Wrocław), Polską Organizację Harcerską (Konin, Włocławek) i wiele innych²⁶.

Młodzieżowe organizacje opozycyjne korzystały w swoich działaniach z doświadczenia starszych kolegów, wykazywały się także pomysłami na nowe formy działalności niezależnej. Wśród wielu inicjatyw podejmowanych w tym okresie na czoło wysuwa się jednak działalność wydawnicza.

W całym kraju w l. 1982-1989 pojawiły się setki tytułów pism firmowanych przez młodzież, zwłaszcza szkół średnich. Sama tylko Federacja Młodzieży Walczącej, która powstała w 1984 r. w Warszawie, zrzeszająca w swoich szeregach młodzież szkolną, studencką i robotniczą, w l. 1984-1990 wydała pod swoim szyldem 133 pisma²⁷. Określenie dokładnej liczby młodzieżowych wydawnictw niezależnych, mimo postępujących badań w tym zakresie, wciąż wydaje się z wielu względów rzeczą niemożliwą. Na taki stan wpływ ma przede wszystkim fakt pojawienia się, głównie w l. 1982-1985, wielu małych, zaledwie kilkusobowych często środowisk niezależnych o wymiarze lokalnym, które próbowały swoich sił także w zakresie wydawniczym, a których działalność okazała się efemerydalna i w efekcie trudna jest dziś do opisanego przez historyków. Charakterystyczne jest także i to, że – podobnie jak w przypadku niezależnej prasy „dorosłej” opozycji – jakość wydawanej prasy była wyższa przed wprowadzeniem stanu wojennego, niż później²⁸. W swej masowości, zjawisko bezdebitowej prasy młodzieżowej ciężar aktywności wydawniczej, przenosiło na sam fakt wydania gazetki, który był formą zmanifestowania sprawności organizacyjnej poszczególnych środowisk, a nie na treść i poziom prezentowanych artykułów i staranność graficzną wydawanych przez nie pism.

To właśnie dzięki rozrzuconym w szkołach ulotkom i kolportowanej prasie wielu uczniów szkół średnich po raz pierwszy stykało się z opozycyjną działalnością. Prasa stawała się często magnesem przyciągającym do niezależnych organizacji nowe osoby. Gazetki regionalne i szkolne stanowiły również pierwszą trybunę prezentacji opozycyjnych inicjatyw. Niezależna prasa młodzieżowa stawała się areną wymiany poglądów, programowych manifestów, pełniła rolę informacyjną, a także integracyjną poszczególnych środowisk. Pojawiały się w niej artykuły o tematyce historycznej, oświatowej, religijnej, ekologicznej, teksty literackie, publicystyka polityczna, teksty satyryczne i inne. Szczególną aktywnością na polu wydawniczym odznaczały się środowiska młodzieżowe Trójmiasta, Włocław-

²⁶ Por. Ł. Kamiński, *Młodzież w ruchach opozycyjnych 1980-1989*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 2179, Politologia 26, Wrocław 2000, s. 31-37.

²⁷ Por. J. Wąsowicz, *Nadchodzi nasz czas. Federacja Młodzieży Walczącej 1984-1990*, Kraków 2009, s. 14.

²⁸ Por. S. Rudka, *Wrocławska prasa bezdebitowa 1973-89*, „Bibuła” Stowarzyszenie Wolnego Słowa, nr 4, czerwiec 2006, s. 18-19.

wia, Krakowa i Warszawy. Władza z niepokojem obserwowała to zjawisko, odnotowując, że „wśród kolporterów ulotek redagowanych przez podziemie polityczne (...) ujawniano coraz częściej uczniów szkół podstawowych”²⁹.

4. DRUK I KOLPORTAŻ W KONSPIRACYJNYCH WARUNKACH

Po stanie wojennym wydrukowanie własnej ulotki czy pisma przez środowiska młodzieżowe było sprawą o wiele trudniejszą niż w l. 1980-81, kiedy pomocy w tym względzie udzielały im legalnie działające „Solidarność” czy NZS. Teraz trzeba było sobie często radzić samemu, gdyż nie każde środowisko, zwłaszcza w początkowej fazie działalności, miało kontakt z podziemnymi strukturami „Solidarności”, które rozpoznany już grupom ułatwiały druk bibuły. Młodzież z organizacji niezależnych bardzo szybko opanowywała więc najprostsze techniki drukowania.

Pomysłów na zaistnienie w „podziemnej poligrafii” młodzieży nie brakowało. Większość ulotek, przygotowywanych nawet przez uczniów szkół podstawowych, wykonywane było za pomocą stempli wycinanych ze świeżych ziemniaków. Drukowano w ten sposób stopy kartek, na których pojawiały się najczęściej solidarnościowe symbole: litera „V” (*Victory*), „S” z kotwiczką, znaki Polski Walczącej, skróty nazw organizacji opozycyjnych: FMW, RSA, WiP, KPN, RMN itp. Do produkcji ulotek z krótkimi hasłami lub informacjami (np. „Wiec przy Adasiu 3 V 1983 godz. 16.” „Słuchaj Radia „BIT” 15 XII godz. 12.00 70 i 72 MHz” i inne) wykorzystywano dziecięce drukarenki, które można było dostać w sklepach papierniczych. Produkowane do zabawy, dzięki której uczniowie pierwszych klas szkół podstawowych uczyli się składania wyrazów i zdań, odbijając poszczególne literki w zeszytach, sprytnie zostały wykorzystane przez młodocianych konspiratorów. Jedną z najprostszych technik było także wycinanie literki i całych obrazków w zużytych kliszach rentgenowskich. Tak przygotowany szablon przykładano do kartki papieru i za pomocą gąbki nasączonej tuszem uzyskiwano zamierzony efekt. W ten sposób spod ręki młodych drukarzy wyszło w latach 80-tych setki plakatów³⁰.

Gazetki najczęściej powielano za pomocą arkuszy białkowych. Najpierw wkręcano je do maszyny do pisania z wyciągniętą taśmą, tak by czcionki odbijały

²⁹ Dok. nr 2: 1985 czerwiec, Warszawa – Nielegalne organizacje i grupy młodzieży szkolnej w Polsce w latach 1980-1982 – opracowanie Instytutu Kryminalistyki i Kryminologii Akademii Spraw Wewnętrznych przygotowane na zlecenie Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR, w: „*Jesteście naszą wielką szansą*”. *Młodzież na rozstajach komunizmu 1944-1989*, red. P. Ceranka, S. Stępień, Warszawa 2009, s. 386.

³⁰ Por. J. Wąsowicz, *Niezależny ruch młodzieżowy w Gdańsku w latach 1981-1989*, Gdańsk 2012 (w druku).

w arkuszu białkowym kontury liter. Tak przygotowana matryca stanowiła podstawę do drukowania na tzw. ramce. Całe urządzenie składało się z płaskiej deski i przymocowanej do niej na zawiasach ramki z naciągniętym materiałem, do którego z jednej strony (od deski) przymocowywano matrycę, z drugiej zaś strony nakładano farbę drukarską. Najczęściej farba była przyrządzana z detergentów. Papier układano na desce bezpośrednio pod matrycą. Druk odbywał się za pomocą wałka (najlepszym był wałek od wyżymaczki z pralki wirnikowej „Frانيا”). Farbę drukarską produkowano z pasty BHP „Komfort”, rozdawanej robotnikom w zakładach pracy, do której dodawano tusz lub atrament³¹.

Młodzież zorganizowana w struktury organizacji niezależnych z czasem posiadała wyższy stopień wtajemniczenia drukowania ręcznego, jakim był sitodruk. Stawała się też właścicielami powielaczy przemycanych dla podziemnych organizacji z krajów Europy Zachodniej. Odbywały się szkolenia w tych technikach drukarskich prowadzone dla nowych adeptów podziemnej poligrafii przez ich starszych kolegów. Za pośrednictwem drukarni podziemnej „Solidarności” młodzież produkowała swoje pisma, zwłaszcza te o zasięgu regionalnym, również metodą offsetową.

Oddzielnym problemem była kwestia zdobycia papieru do druku, który należał w tamtych okresie do towarów reglamentowanych. Młodzież i tu wykazywała się pomysłowością, wykorzystując do druku kartki z zeszytów czy bloków rysunkowych. Do dzisiaj w archiwach gromadzących prasę drugiego obiegu można znaleźć egzemplarze pisemek młodzieżowych wydrukowanych na papierze „w kratkę” z zeszytów do matematyki czy fizyki.

Wokół niektórych pism z czasem tworzyły się ośrodki opozycyjne, które podejmowały także inną działalność. Przykładem może tu być środowisko „Biuletynu Informacyjnego Topolówka” wydawanego przez uczniów III LO w Gdańsku, jeszcze przed stanem wojennym. Ciekawą inicjatywą młodzieży III LO było Radio BIT, organizowanie tzw. przerw milczenia, publicznych modlitw w intencji wprowadzonego ks. Jerzego Popiełuszki, modlitwy Anioł Pański w intencji Ojca Świętego, walka o krzyże, szkolne wiece, pochody³². Podobnie działo się w wielu szkołach największych ośrodków opozycyjnych w kraju.

Tylko nieliczne tytuły młodzieżowej pracy niezależnej po grudniu 1981 r. pojawiały się regularnie i przez dłuższy okres. W tym miejscu warto wymienić kilka najbardziej znaczących tytułów ukazujących się w czołowych ośrodkach

³¹ Więcej na ten temat por. Z. Gach, *Drugie podejście. Niezależne Zrzeszenie Studentów w Uniwersytecie Gdańskim 1985-1989 na tle swoich czasów*, Gdańsk 2009, s. 59-75.

³² Por. J. Wąsowicz, *Podziemne audycje radiowe opozycyjnych środowisk młodzieżowych w Gdańsku*, w: *Radio Solidarność. Podziemne rozgłośnie oraz audycje radiowe i telewizyjne w Polsce 1982-1990. Materiały z konferencji w Wyższej Szkole Zawodowej „Kadry dla Europy” w dniach 26-27 maja 2007 roku*, red. B. Bakula, Poznań 2008, s. 56-60; tenże, *My chcemy Boga w książce, w szkole. Młodzież gdańskiej „Topolówki” w obronie ks. J. Popiełuszki i szkolnych krzyży*, w: *Kościół w godzinie próby. Zeszyt żółty*, Kraków 2005, s. 58-70.

opozycyjnych w kraju. W Warszawie był to na pewno przywoływany już w niniejszym opracowaniu „Uczeń Polski” – ostatni 44 numer tego pisma ukazał się w grudniu 1989 r. Było więc ono obecne na niezależnym rynku wydawniczym przez całe dziesięć lat. W latach 1985-1989, również w Warszawie, ukazywało się w pismo Federacji Młodzieży Walczącej „Nasze Wiadomości”. Łącznie do rąk czytelników trafiły 44 numery tego pisma.

W Gdańsku, w l. 1980-1989, ukazywał się nieprzerwanie, także wymieniany już powyżej, „BIT – Biuletyn Informacyjny Topolówka” (54 numery), w l. 1983-1990 ukazywało się pismo Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego „Homek” (44 numery). W regionie gdańskim rekordzistą pod względem wydanych numerów i regularności ukazywania się było pismo Federacji Młodzieży Walczącej – „Monit”. W l. 1984-1990 pod szyldem FMW wydano 107 numerów tego pisma. Jako ciekawostkę można przywołać fakt, że w l. 2005-2008 ukazały się trzy okolicznościowe numery „Monitu” w związku z 25-leciem „Solidarności”, powstaniem Stowarzyszenia FMW i 20. rocznicą strajków w maju i sierpniu 1988 r. (numer 116)³³. W Krakowie do najbardziej regularnie ukazującego się pisma młodzieżowego należało „ABC” wydawane przez tamtejszą FMW. W l. 1985-1990 światło dzienne ujrzało 41 numerów tego magazynu.

We Wrocławiu prym wiodła, kolportowana na terenie całego Dolnego Śląska i chętnie czytana w innych ośrodkach kraju, „Szkoła” (ukazywała się najpierw jako „Szkoła Podziemna”). W l. 1985-1990 wydano 65 numerów tego pisma. „Szkoła” była z kolei swoistym rekordzistą, jeśli chodzi o reprezentowanie organizacji, pod których szyldem na przestrzeni tych lat się ukazywała. Powstała jako pismo Międzyszkolnego Komitetu Oporu, następnie była sygnowana przez MKO wchodzący w skład Federacji Młodzieży Walczącej, Międzyszkolny Komitet Uczniowski, Ruch Młodzieży Niezależnej i wreszcie zakończyła swoją działalność jako pismo Niezależnej Unii Młodzieży Szkolnej. W dniu 28 maja 1989 r. „Szkoła” otrzymała nagrodę Dziennikarzy Niezależnych dla Zespołów Redakcyjnych im. „Po Prostu” za rok 1988³⁴. Wśród pism młodzieżowych rekordzistą w skali kraju pod względem ilości wydanych numerów było pismo „Szaniec”, które ukazywało się pod szyldem młodzieżowego Ruchu Oporu, RMN oraz Agencji Wydawniczej „Szaniec”. W latach 1983-1990 ukazały się 124 numery tego pisma³⁵. W Poznaniu natomiast, w l. 1982-1989, ukazało się 78 numerów „Głosu SKOS-ów” – pisma Komisji Koordynującej Szkolne Koła Oporu Społecznego³⁶.

³³ Por. tenże, *Działalność wydawnicza Federacji Młodzieży Walczącej Region Gdańsk w latach 1984-1990*, w: *Studia i materiały z dziejów opozycji i oporu społecznego*, t. V, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Wrocław 2006, s. 103-124.

³⁴ *Szkoła*, <<http://mko.org.pl/school.html>>, (data dostępu: 12.12.2011).

³⁵ Por. cytowane powyżej bibliografie wydawnictw drugiego obiegu.

³⁶ Por. P. Bojarski, *O trzech takich, co chodzili na SKOS*, Gazeta Wyborcza. Pyrania – magazyn poznański, 13 kwietnia 2007, s. 10-11.

Z czasem niektóre grupy drukarzy i redaktorów młodzieżowej prasy docho-
dziły do takiej perfekcji organizacyjnej, że w różnych miejscach kraju powstawa-
ły młodzieżowe oficyny wydawnicze. Po ukończeniu szkoły lub studiów młodzi
ludzie angażowali się też w redakcję podziemnych periodyków wydawanych przez
różne środowiska „dorosłej” opozycji. Ewenementem, chyba w skali kraju, jest
zapropozowanie przez Macieja Łopińskiego (współautora słynnej „Konspiracy”)
przejścia w roku 1986 redakcji regionalnego pisma gdańskiej „Solidarności” dzia-
łaczom FMW – Mariuszowi Wilczyńskiemu i Dariuszowi Krawczykowi (wyco-
fał się z powrotem do redakcji i druku wydawnictw młodzieżowych) oraz byłym
redaktorom szkolnego pisma „BIT” z III LO – Piotrowi Semce, Jackowi Kurskie-
mu i Jarosławowi Kurskiemu. Było to legendarne i sztandarowe pismo, którego
pierwszy numer ukazał się w kolebce „Solidarności” – Stoczni Gdańskiej, pod-
czas pamiętnego strajku w dniu 23 sierpnia 1980 r. Młodzież to wyzwanie podję-
ła. Wkrótce dołączył do nich w charakterze fotografa inny działacz FMW – Jarek
Rybicki i z powodzeniem zespół ten redagował popularnie zwane „Gdańskie Lwy”
(w winiecie pisma znajdowały się lwy z tarczą herbową miasta i hasłem „Bez
strachu ale z rozwagą”) do końca 1989 r.³⁷ Gdańska młodzież związana z FMW,
WiP i NZS podjęła się także organizacji strajkowej poligrafii podczas protestów
robotniczych w Stoczni Gdańskiej w maju i sierpniu 1988 r.³⁸

Kolportaż młodzieżowej prasy niezależnej przybierał różne formy. Wydaw-
nictwa przekazywane były z rąk do rąk, rozprowadzano je zaufanym osobom np.
przy okazji lekcji religii, które odbywały się wówczas w przykościelnych salkach.
Organizowano skrzynki kontaktowe, z których przedstawiciele poszczególnych
szkół czy wydziałów uczelni odbierali wydawnictwa do rozprowadzania w swoich
środowiskach. Jak bibułę kolportowano dalej? Opowiada o tym, Marek Niedzie-
wicz, jeden z redaktorów wrocławskiej „Szkoły”, który po latach wspominał:
„W szkole, w czasie lekcji, były dyżury na korytarzach. Raz na miesiąc albo raz
na pół roku było się zwolnionym na cały dzień z lekcji i pełniło się dyżur – na przy-
kład przychodziłem do klasy na pięć minut przed dzwonkiem i mówiłem nauczy-
cielce, że uczennica Agnieszka Winnik jest proszona do dyrekcji. Agnieszka Win-
nik, córka Jana Winnika, działacza „Solidarności”, kolegi Władka Frasyniuka
i Piotrka Bednarza wychodziła z torbą, bo to było na trzy minuty przed dzwonkiem.

³⁷ Por. Relacja Mariusza Wilczyńskiego, Gdańsk 22 IX 2008 r.; Relacja Piotra Semki, Warsza-
wa 22 VI 2009 r. (Zbiory Jarosława Wąsowicza); L. Biernacki, „Solidarność”. *Pismo „S” Regionu
Gdańsk*, w: *Encyklopedia Solidarności* (w druku); K. Filip, A. Kazański, *Piotr Semka*, w: tamże; A.
Kazański, *Jacek Kurski*, w: tamże. Dzisiaj kontynuacją tego pisma jest „Magazyn Solidarność”
wydawany przez ZR NSZZ „Solidarność” w Gdańsku.

³⁸ Por. A. Kazański, *Przebieg strajków sierpniowych w 1988 r. w Trójmieście*, w: *Zarejestruj-
cie nam „Solidarność”! Strajk sierpniowy 1988 r. w Szczecinie*, red. A. Kubaj, M. Maciejowski,
Szczecin 2009, s. 125; J. Wąsowicz, *Strajki w Stoczni Gdańskiej w roku 1988 r., czyli jak młodzież
dokończyła rewolucję „Solidarności”*, *Templum Novum* (2006)3, s. 77-86.

Po czym rozrzucaliśmy po korytarzach ulotki czy gazetki. Idąc, rzucaliśmy za siebie cały plik, a gdyby co, to nikt nie wiedział, że myśmy rozrzucali. IX liceum wyglądało w ten sposób, że zadzwonił dzwonek, wszyscy wychodzili, a na korytarzach było mnóstwo bibuły. Głupie i ryzykowne. Widocznie mieliśmy poczucie, że nikt nam za to nic nie zrobi. Najwyżej, jeśli będą mieli ochotę, to wyrzucą mnie ze szkoły – żadne nieszczęście. Oboje zresztą tej szkoły nie skończyliśmy³⁹.

Zaangażowanie w redakcję, druk i kolportaż niezależnych wydawnictw niosło ze sobą ryzyko represji. Przekonało się o tym boleśnie wielu młodych ludzi, zwłaszcza w pierwszych latach po wprowadzeniu stanu wojennego, którzy za swoją działalność byli relegowani ze szkół, uczelni, wyrzucani z zakładów pracy, zatrzymywani w aresztach. Odbywali też kary więzienia, otrzymywali tzw. „wilcze bilety”, które utrudniały z powrotem podjęcie nauki. W przyszłości warto zbadać skalę represji, których doświadczyli młodzi ludzie za zaangażowanie w szerzenie wolnego słowa w latach 80-tych.

Chociaż aktywność wydawnicza młodzieżowej opozycji najbardziej rozwinęła się na polu redakcji niezależnej prasy, nie stanowiło to jedynej propozycji wydawniczej tego środowiska. Znajdują się wśród nich także książki, broszury, kasety z nagraniami bardów „Solidarności”, plakaty, afisze, druki ulotne i inne wydawnictwa.

5. ZMIERZCH NIEZALEŻNEJ PRASY MŁODZIEŻOWEJ

Zmierch działalności niezależnej prasy młodzieżowej datować należy na przełom lat 1989/1990. Przestała spełniać swoje zadanie w formule, pod którą funkcjonowała przez całą dekadę lat 80-tych. Rozpoczęta kontraktowymi wyborami powolna demokratyzacja życia społecznego spowodowała, że zjawisko drugiego obiegu stało się na poły legalne. Widoczne to była także wśród bezdebitowej prasy młodzieżowej. W tym okresie wydawana była praktycznie masowo. Przykładowo, w Gdańsku niemal w każdej szkole ukazywało się jakieś pismo. Wydawały je już nie tylko „stare” młodzieżowe organizacje, ale również i te, które pojawiły się w wyniku zmiany sytuacji politycznej, jak chociażby Niezależna Unia Młodzieży Szkolnej, mająca stać się w założeniach organizacją reprezentującą na terenach szkół dawne podziemne organizacje. Swoje pisma wydawać zaczęły samorządy szkolne czy organizujące się różnego rodzaju grupy inicjatywne, próbujące prowadzić na terenie szkół działalność na polu kultury.

To „uwolnienie się” się ze „strefy zakazanej” młodzieżowej prasy drugiego obiegu spowodowało wiele zjawisk negatywnych, zwłaszcza w zakresie jakości merytorycznej artykułów, które pojawiały się na jej łamach, oraz szaty graficznej. Nie wiele tytułów próbowało trzymać poziom, do którego w ciągu kilku lat regularnego

³⁹ Por. P. Kenney, *Wrocławskie zadymy*, Wrocław 2007, s. 379-380.

ukazywania się przyzwyczało swoich czytelników. Coraz częściej w środowisku młodzieżowym pojawiały się głosy krytyki dotyczącej pisemek bezdebitowych. Dla zobrazowania zjawiska, warto przywołać w tym miejscu jeden z nich. Ukazał się on na łamach wrocławskiej „Szkoly”: „Naprawdę nie śmiesz już wszelkie dowcipy o ZOMO-wcach, a i Lenin z Jaruzelskim spowszednieli. W tym temacie (jakby to powiedział Lech) osiągnęliśmy już stan nasycenia. Teraz czytelnik żąda solidnej, poważnej publicystyki pisanej lekkim piórem. Na formę można było nie zwracać uwagi kiedy jedno pismo przypadało na dziesięciu czytelników. Dziś, gdy proporcje są dokładnie odwrotne, jest to niejednokrotnie czynnik decydujący o popularności. (...) Dlatego mój postulat brzmi: Redaktorzy naczelni! Zmieniajcie redakcje, szukajcie zdolnych młodych, których wiercie mi, nie brakuje. Niech piszą ci, którzy robią to dobrze, a nie działacze z tzw. przeszłością”⁴⁰.

W pierwszej połowie 1990 r. zjawisko niezależnej prasy młodzieżowej zaczęło powoli zanikać. Niewiele środowisk próbowało przedłużyć żywotność swoich pism, podejmując próby zaistnienia na legalnym rynku wydawniczym (np. gdański „Monit”). Te nieliczne próby nie przyniosły sukcesów i zjawisko niezależnego ruchu wydawniczego firmowanego przez młodzież przeszło do historii.

INDEPENDENT YOUTH PRESS IN THE YEARS 1977–1990. SELECTED ISSUES

Summary

Young people became actively involved in organized forms of opposition as soon as these had emerged in the latter half of the 1970s. Very soon they formed first independent youth organizations, represented at the time by the Student Solidarity Committees (SKS) and the New Poland Movement (RMP). Along with the nascent structures appeared the first press titles published by those groups. After the strikes of August 1980 and the rise of “Solidarity,” the publishing effort of young people intensified, but it reached its peak after the imposition of martial law. The article briefly presents the development of independent publications issued by young people in the years 1977–1990.

Keywords: young people’s opposition in the Polish People’s Republic; independent publishing movement; young people’s samizdat publications

Nota o Autorze: ks. dr Jarosław Wąsowicz SDB – salezjanin; dr historii, mgr teologii; kierownik Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej; wicepostulator procesu beatyfikacyjnego męczenników II wojny światowej; zajmuje się badaniem dziejów młodzieżowej opozycji i NSZZ „Solidarność” w PRL-u, historią Kościoła w tym okresie, martyrologium duchowieństwa polskiego w czasie II wojny światowej oraz historią salezjanów w Polsce.

Słowa kluczowe: młodzieżowa opozycja w PRL, niezależny ruch wydawniczy, młodzieżowe wydawnictwa drugiego obiegu

⁴⁰ D. Łach, *Co dalej z prasą drugoobiegową?*, Szkoła (1990)3-4, s. 8.